

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ЛОЮК ОКСАНА ВІКТОРІВНА

УДК (37.03+372.4) (043.3)

**РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ
ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Кузь Володимир Григорович,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки і психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Калініченко Надія Андріївна,
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
професор кафедри педагогіки і освітнього
менеджменту;

кандидат педагогічних наук, доцент
Сокурєнко Олена Олексіївна,
Миколаївський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти,
завідувач кафедри психології, педагогіки та
менеджменту освіти.

Захист відбудеться «27» січня 2016 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 74.053.02 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2).

Автореферат розіслано «26» грудня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. І. Ревнюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Орієнтація сучасного суспільства на духовні цінності, зміна картини світу, способів його пізнання стимулюють інтерес соціуму до проблеми розвитку творчого мислення, оскільки саме творчий стиль мислення забезпечує кожній людині повноцінну життєдіяльність – здатність вирішувати проблеми, здійснювати відповідальний вибір, усвідомлювати свою особистісну значущість. Фундамент у формуванні творчої особистості, здатної комфортно почуватися в нестабільних соціальних умовах, продукувати цікаві, оригінальні ідеї, знаходити нестандартні шляхи розв'язання різноманітних завдань закладається в молодшому шкільному віці, оскільки саме в початковій школі формуються навички мислення, внутрішнього плану дій, оцінних суджень.

Сучасність та актуальність дослідження проблеми розвитку творчого мислення особистості відображено у Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Основних орієнтирах виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, Державному стандарті початкової загальної освіти, Навчальних програмах для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою (1–4 класи). У зазначених нормативних документах стратегічними завданнями визначаються: розвиток розумових і творчих здібностей особистості, її талантів, формування у дітей та молоді сучасного світогляду, навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації та збагачення на цій основі інтелектуального і творчого потенціалу народу. Про необхідність формування людини з інноваційним мисленням, інноваційною культурою, здатної до інноваційної діяльності, наголошується в Білій книзі національної освіти України.

Отже, очевидним є те, що в умовах сучасного соціуму проблема розвитку творчого мислення набула статусу державно важливої, що зумовило необхідність соціального запиту її дослідження.

Аналіз наукової літератури свідчить, що феномен творчого мислення ґрунтовно досліджувався у філософському та психолого-педагогічному аспектах. Вагомий внесок у вивчення загальних психологічних закономірностей процесу мислення здійснено вченими О. Брушлінським, Л. Виготським, П. Гальперінім, О. Клепиковим, Г. Костюком, І. Кучерявим, О. Леонтєвим, С. Максименком, В. Паламарчук, К. Платоновим, С. Рубінштейном, К. Абульхановою-Славською та ін. Філософські та психологічні засади творчості розглянули у своїх працях А. Горальський, В. Кремень, О. Листопад, В. Лутай, В. Оконь, С. Сисоєва, С. Шмалей, Б. Якимчук та ін. Психологи Г. Альтшуллер, Е. Боно, Дж. Вос, Дж. Гілфорд, Г. Драйден, З. Калмикова, В. Клименко, О. Лук, Дж. Ніренберг, Я. Пономарьов, І. Семенов, С. Степанов, О. Тихомиров та ін. дослідили сутність і механізми розвитку творчого мислення. Положення про те, що розвиток творчого мислення є складовою процесу виховання цілісного мислення, доведено Н. Масловою, Н. Ніколаєнко, Т. Хребто, О. Шамісом та ін.

У роботах Л. Виготського, Ю. Кулюткіна, О. Лука, С. Максимової, О. Ніколаєвої, Г. Сухобської, П. Торренса особлива увага приділяється вивченню особливостей розвитку творчого мислення дитини. Проблемі формування творчого мислення школярів присвячені праці таких учених, як Д. Богоявленська,

О. Вяхирєва, О. Дусавицький, Т. Косма, Г. Костюк, О. Кульчицька, С. Максименко, О. Матюшкін, В. Моляко, А. Рахімов, О. Савченко, В. Сухомлинський та ін.

На особливу увагу в контексті нашого дослідження заслуговує молодший шкільний вік. Саме в цьому віці формуються розумові операції та дії, моральні й інтелектуальні почуття, активізуються сприймання, творча уява, мовлення, відбувається перебудова мотиваційно-почуттєвої та ціннісної сфер, якісний стрибок у системі взаємовідносин учня з однолітками та педагогом. Характерною для початкової школи є інтелектуалізація життя дитини, змістовно диференційований процес індивідуалізації її особистості.

Проведений аналіз джерельної бази дав можливість констатувати, що на сьогодні накопичено певний досвід із розвитку творчого мислення молодших школярів. Важливими в контексті проблеми дослідження є сучасні наукові праці, що відзначають досить низький рівень розвитку творчого мислення учнів означеного віку та недостатнє обґрунтування теоретико-методологічних основ розвитку означеного феномену, хоча й досліджено: методичні засади формування творчого мислення учнів початкової школи у процесі мистецької діяльності (В. Григор'єва); особливості розвитку творчого мислення у перехідний період від дошкільного до молодшого шкільного віку (В. Іванова); діагностика та формування творчого математичного мислення молодших школярів (Л. Скалич). Дослідники наголошують на тому, що саме молодший шкільний вік з його новоутвореннями є надзвичайно сприятливим для розвитку природного творчого потенціалу особистості.

У вирішенні проблеми розвитку творчого мислення молодшого школяра істотну роль відіграє навчально-виховний процес, який орієнтований на задоволення інтересів учнів, їхніх пізнавальних потреб, зокрема, у творчій діяльності. Саме навчання та виховання є тими формами, що забезпечують різнобічний розвиток учнів, формування розумових операцій, оцінних суджень. Психолого-педагогічні дослідження акцентують увагу на різних аспектах розвитку творчого мислення: єдності навчання й виховання (І. Бех, Б. Бім-Бад, О. Матвієнко, А. Петровський, М. Сметанський, О. Сухомлинська та ін.); реалізації розвивального та виховного потенціалу освіти (Ш. Амонашвілі, І. Бех, О. Вишневський, В. Кремень, В. Кузь, А. Мілтс, О. Савченко, М. Чепига, В. Шадріков, С. Шуман та ін.); сутності та особливостей виховання молодого покоління (А. Бойко, В. Брецинка, О. Бялик, Ю. Зінковський, В. Киричок, О. Коберник, О. Матвієнко, Г. Пустовіт, В. Рабош, М. Щетинін та ін.); психологічних основ розвивального навчання (Г. Атанов, В. Давидов, Д. Ельконін, Н. Менчинська, І. Якиманська та ін.). Однак у контексті розвитку творчого мислення навчально-виховний процес залишається малодослідженим.

На основі аналізу наукової літератури та вивчення досвіду роботи початкової школи виявлено, що проблема розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи недостатньо теоретично та методично вивчена, відтак, не знайшла повного відображення у педагогічній практиці. Очевидними є *суперечності*, які виникли за нових соціальних умов та вимагають ефективного вирішення, а саме, між:

– нагальною вимогою сучасного динамічного соціуму у вихованні творчих особистостей і традиційними підходами до організації навчально-виховного процесу

в початковій школі;

– пізнавальною потребою вихованців у творчій діяльності та відсутністю науково обґрунтованих методичних рекомендацій з розвитку творчого мислення учнів початкової школи;

– необхідністю розвитку творчого мислення дітей і недостатньою підготовленістю вчителів до означеного виду роботи.

Реалії сьогодення, зазначені суперечності та недостатня науково-теоретична й методична розробка проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідної теми кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Фахова підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності» (державний реєстраційний номер 0115U000074). Робота виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень лабораторій «В.О. Сухомлинський і школа ХХІ століття», «Проблеми сільської початкової школи». Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 11 від 28.03.2011 р.) та узгоджена у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 4 від 26.04.2011 р.).

Мета дослідження – на основі теоретичного обґрунтування проблеми та вивчення виховної практики визначити та експериментально перевірити психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи.

Гіпотеза дослідження. Процес розвитку творчого мислення учнів початкової школи буде ефективним за таких психолого-педагогічних умов: формування в учителів початкової школи мотивації до розвитку творчого мислення учнів; планомірного й систематичного створення на уроках проблемних ситуацій; удосконалення змісту позаурочної роботи, спрямованої на розвиток творчого мислення молодших школярів.

Мета і гіпотеза дослідження зумовили розв'язання таких **завдань**:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічних та філософських джерел із досліджуваної проблеми; уточнити сутність поняття «творче мислення», визначити сутність поняття «розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи».

2. Визначити критерії, показники і схарактеризувати рівні розвитку творчого мислення молодших школярів.

3. Розробити та апробувати модель розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення молодших школярів.

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес початкової школи.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови розвитку творчого

мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи.

Для досягнення мети та розв'язання завдань було застосовано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури, систематизація та узагальнення педагогічного досвіду із розвитку творчого мислення учнів початкової школи, порівняльний аналіз для виявлення сутності досліджуваного явища та його корелятивів; *емпіричні* – психолого-педагогічні методи накопичення емпіричних даних (спостереження, опитування, анкетування, тестування, творчо-діагностувальні завдання) з метою визначення рівнів розвитку творчого мислення учнів, його динаміки; *експериментальні* – педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) з метою перевірки гіпотези дослідження; *статистичні* – методи математичної обробки результатів експериментальної роботи з метою визначення динаміки кількісних змін у рівнях розвитку творчого мислення молодших школярів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 3 м. Умань Черкаської області, навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – гімназія» с. Новоархангельськ Кіровоградської області, середньої загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів с. Кіблич Гайсинського району та загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 2 смт. Теплик Вінницької області. На різних етапах у дослідженні брали участь 383 учні початкової школи та 38 учителів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* обґрунтовано психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи (формування в учителів початкової школи мотивації до розвитку творчого мислення учнів; планомірне й систематичне створення на уроках проблемних ситуацій; удосконалення змісту позаурочної роботи, спрямованої на розвиток творчого мислення молодших школярів); розроблено модель розвитку зазначеного феномену, яка охоплює мету, теоретичні підходи, принципи, суб'єктів виховної діяльності, психолого-педагогічні умови, етапи, зміст, форми, методи, критерії, показники, рівні та передбачуваний результат; визначено зміст поняття «розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи» (складний процес якісних змін у мотиваційно-ціннісній, когнітивно-інтелектуальній, комунікативно-мовленнєвій складових особистості молодшого школяра, що ґрунтується на природних потребах у творчій діяльності, можливостях дітей означеного віку у її реалізації та забезпечується систематичним, послідовним створенням та вирішенням проблемних ситуацій у процесі урочної та позаурочної навчально-виховної роботи за умови співтворчості всіх її суб'єктів); виокремлено систему критеріїв (мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-діяльнісний, комунікативно-креативний), показників і рівнів (репродуктивно-пасивний, репродуктивно-активний, самостійно-творчий) розвитку творчого мислення учнів початкової школи;

– *уточнено* сутність поняття «творче мислення» (складний процес розумової діяльності, що ґрунтується на засвоєних наукових поняттях та сприяє створенню нових, суб'єктивно або об'єктивно значущих матеріальних і духовних цінностей, формуванню у психіці людини способів інтелектуальних дій щодо вирішення

проблемних завдань);

– *набули подальшого розвитку* зміст, форми і методи навчально-виховного процесу початкової школи.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці і впровадженні у практику роботи початкової школи методики діагностування рівнів розвитку творчого мислення учнів початкової школи, методичних рекомендацій з розвитку творчого мислення молодших школярів.

Сформульовані теоретичні та практичні положення щодо розвитку творчого мислення молодших школярів можуть бути реалізовані у діяльності вчителів-практиків, у системі підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів, у вищих педагогічних навчальних закладах під час вивчення курсів «Педагогіка», «Методика виховної роботи» тощо.

Результати дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія» с. Новоархангельськ Кіровоградської області (довідка № 57 від 09.06.2015 р.); загальноосвітньої школи I–III ступенів № 3 м. Умань Черкаської області (довідка № 330 від 09.06.2015 р.); середньої загальноосвітньої школи I–III ступенів с. Кіблич Гайсинського району Вінницької області (довідка № 04/99 від 10.06.2015 р.); загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2 смт. Теплик Вінницької області (довідка № 63 від 10.06.2015 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження знайшли відображення у доповідях і виступах на науково-практичних конференціях, семінарах, читаннях різного рівня: *міжнародних* – «Психолого-педагогічний супровід формування життєвої компетентності дітей дошкільного та шкільного віку» (Умань, 2013), «Акмеологія – наука XXI століття» (Київ, 2014), «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (Дніпропетровськ, 2014), «Евристична освіта у суспільстві нових соціальних та особистісних цінностей» (Суми, 2014), Челпанівських психолого-педагогічних читаннях (Київ, 2014–2015), «Педагогіка в системі гуманітарного знання» (Одеса, 2015), «Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу» (Луцьк, 2015), «Проблеми та перспективи розвитку освіти» (Київ, 2015); *всукраїнських* – «Учителю, надихни мене на творчість» (Київ, 2011), «Василь Сухомлинський і школа XXI століття: традиція й інноваційність» (Умань, 2012), «Психолого-педагогічний супровід розвитку обдарованості особистості учня» (Івано-Франківськ, 2012), «Виховання громадянина-патріота в педагогіці В.О. Сухомлинського та сучасній освітній практиці» (Кіровоград, 2012), «Літня школа аспірантів» (Ялта, 2013).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 15 одноосібних публікаціях, 9 з яких відображають основні наукові результати, 6 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (299 найменувань, із них 8 іноземною мовою), 13 додатків на 88 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 315 сторінок. Основний текст викладений на 200 сторінках. Дисертація містить 2 рисунки та 11 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, доцільність її дослідження; визначено мету, гіпотезу, завдання, об'єкт, предмет дослідження, окреслено комплекс методів; розкрито наукову новизну і практичну значущість роботи; схарактеризовано основні напрями апробації результатів дослідження, структуру і обсяг роботи.

У першому розділі – *«Розвиток творчого мислення особистості як наукова проблема»* – висвітлено філософські та психолого-педагогічні основи ключових понять досліджуваної проблеми; уточнено зміст поняття «творче мислення»; здійснено ретроспективний та актуальний аналіз проблеми розвитку творчого мислення.

На основі аналізу психолого-педагогічної та філософської літератури (Ш. Амонашвілі, І. Бех, О. Вишневський, В. Кремень, А. Мілтс, О. Савченко, М. Чепига, В. Шадріков, С. Шуман та ін.) встановлено, що розвиток особистості за нинішніх умов існування соціуму отримав особливого значення та визначається як удосконалення природних якостей, можливостей індивіда. Його детермінантами визначено виховання (створення умов для розвитку особистості) та навчання (процес організації та стимулювання навчальної діяльності для оволодіння теоретичними знаннями, діями, розумовими операціями). Доведено, що розвивальна функція навчання полягає у розвитку мислення, в оволодінні узагальненими способами дій. Розвивальне виховання – процес сприяння виникненню у психіці дитини якісних новоутворень під час здійснення нею творчої діяльності.

З'ясовано, що реалії сьогодення: гуманізація освітньої галузі, інформатизація, демократизація суспільства – стимулюють інтерес соціуму до розвитку творчого мислення, оскільки означений феномен сприяє розкриттю сутнісних сил особистості, визначенню особистісно-значущих життєвих цінностей; дає змогу збагачувати власний життєвий досвід через включення в різні життєві ситуації; аналізувати інформацію з метою відбору необхідної для творчого засвоєння нових знань; формувати власну думку, правильно її висловлювати та аргументувати; робити свідомий вибір; приймати сміливі адекватні рішення; будувати конструктивні та дружні відносини в колективі.

Проаналізовано теоретико-методологічні засади до визначення основних дефініцій досліджуваного процесу: «мислення», «творчість», «творча діяльність», «творчий процес». Встановлено, що мислення – це процес, що забезпечує рух суб'єктивного пізнання від знання до нового знання; творчість – це створення нового, що реалізується через творчу діяльність; центральною ланкою творчої діяльності є процес творчості; творче мислення – це процес створення нового і, виходячи із попередніх визначень – процес творчості, процес розв'язання проблемної ситуації. З'ясовано, що існують різні підходи до розуміння природи і сутності творчого мислення: філософський, що розглядає сутність явища, вказуючи на новизну отриманого продукту; психологічний – розглядає безпосередньо сам процес творчості, результатом якого є психічні новоутворення; педагогічний полягає у створенні умов, конструюванні методів розвитку творчого мислення.

Встановлено, що методологія вирішення будь-яких нових проблем включає категорії, які є філософськими основами виховання творчої особистості: *проблему*

як складне питання, що потребує відповіді; *інтуїтивну здогадку* про можливе вирішення проблеми; *ідею* як словесну форму інтуїтивної здогадки, що дає можливість включити в діяльність мислення логічні форми; *гіпотезу* – попередній результат вирішення проблеми, який потребує перевірки.

З'ясовано, що у психіці дитини відбуваються складні багатопланові зміни, які пов'язані із формуванням нових дій, понять, узагальнень у результаті здійснення творчого акту (концепція поетапного формування розумових дій П. Гальперіна, положення Я. Пономарьова про внутрішній план дій як основу здійснення творчої діяльності, вчення психологів про структуру творчого процесу (О. Кульчицька, О. Лук, О. Моляко та ін.)).

На основі аналізу наукових джерел уточнено зміст поняття «*творче мислення*», під яким розуміємо складний процес розумової діяльності, що ґрунтується на засвоєних наукових поняттях та сприяє створенню нових, суб'єктивно або об'єктивно значущих матеріальних і духовних цінностей, формуванню у психіці людини способів інтелектуальних дій щодо вирішення проблемних завдань.

Актуалізація означеного питання зумовлена об'єктивними процесами демократизації суспільства й оновлення виховних парадигм, необхідністю модернізації освітньої галузі, повернення до людини як визначального фактора суспільного розвитку.

У другому розділі – «*Розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи: особливості та діагностика*» – з'ясовано особливості розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи; сутність поняття «розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи»; виокремлено критерії, показники та схарактеризовано рівні розвитку творчого мислення молодших школярів; здійснено діагностику творчого мислення учнів початкової школи; подано результати констатувального етапу експерименту.

На основі аналізу наукової літератури (О. Вяхирєва, В. Григор'єва, О. Дусавицький, В. Іванова, В. Клименко, Ю. Кулюткін, С. Максимова, Л. Скалич, Г. Сухобська, В. Сухомлинський та ін.) та власного педагогічного досвіду встановлено, що розвивати творче мислення особливо актуально у початковій школі, оскільки для молодшого шкільного віку характерними є такі ознаки: пластичність психіки, природна допитливість, емоційність, функціональне домінування правої півкулі головного мозку, активність на самостійне визначення та знаходження невідомого. Основні новоутворення молодшого шкільного віку (теоретичний аналіз, внутрішній план дій, рефлексія) складають основу здатності формулювати проблеми, визначати цілі, планувати власну діяльність для їх досягнення, організовувати процес вирішення проблеми, здійснювати контрольні-оцінні дії.

З'ясовано особливості розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи: 1) побудова означеного процесу для найменших школярів на основі реалізації природної потреби в пізнанні, самопізнанні та розвитку; 2) орієнтація на самовідкриття учнями нових знань та способів дій у процесі вирішення проблемних ситуацій; 3) насиченість навчально-

виховного процесу позитивними емоціями, почуттями подиву, захоплення, радощів від інтелектуальної праці; 4) опора на наочно-дійовий та наочно-образний типи мислення, що є характерними для молодших школярів; 5) забезпечення невербальної та вербальної комунікації між учасниками взаємодії.

Визначено сутність поняття «розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи», яке трактується як складний процес якісних змін у мотиваційно-ціннісній, когнітивно-інтелектуальній, комунікативно-мовленнєвій складових особистості молодшого школяра, що ґрунтується на природних потребах у творчій діяльності, можливостях дітей означеного віку у її реалізації та забезпечується систематичним, послідовним створенням та вирішенням проблемних ситуацій у процесі урочної та позаурочної навчально-виховної роботи за умови співтворчості всіх її суб'єктів.

На основі змістових характеристик досліджуваного феномену виокремлено критерії та показники розвитку творчого мислення учнів початкової школи: *мотиваційно-ціннісний* (мотивація до навчально-пізнавальної діяльності; здатність визначати цілі; адекватна самооцінка); *інтелектуально-діяльнісний* (володіння операціями та прийомами розумової діяльності; пізнавальна активність; уміння здійснювати теоретичний аналіз, сформованість внутрішнього плану дій; розвиненість невербальної уяви); *комунікативно-креативний* (схильність до творчого самовираження; здатність до вербальної креативності, вміння висловлювати думки; вміння здійснювати усвідомлений вибір та обґрунтовувати його).

Ґрунтуючись на виокремлених критеріях й показниках, схарактеризовано рівні розвитку творчого мислення молодших школярів: репродуктивно-пасивний, репродуктивно-активний, самостійно-творчий.

Самостійно-творчий рівень характерний для учнів з яскраво вираженою пізнавальною потребою, що проявляється незалежно від виду діяльності. Учні охоче беруть участь у вирішенні проблемних ситуацій, керуються навчально-пізнавальними мотивами, самостійно визначають окремі цілі власної діяльності. Діти здатні до формулювання цікавих запитань, самостійного пошуку нової інформації та, на цій основі, до самостійного здобуття знань, вільно розв'язують задачі у стандартних ситуаціях, використовують набуті знання та вміння в нових незвичних ситуаціях, уміють здійснювати усвідомлений вибір та обґрунтовувати його. У них високий рівень розвитку розумових операцій, сформоване теоретичне мислення та внутрішній план дій. Учні реально оцінюють себе, свої можливості, у них розвинута здатність до творчого самовираження (продуктивність, оригінальність, гнучкість мислення, розробленість та назва зображеного). Для них характерна розвинена уява, що дає можливість створювати багато образів та ідей; наявність значного словникового запасу, уміння вільно висловлювати думки; здатність до вербальної креативності.

Учні з репродуктивно-активним рівнем виявляють пізнавальну активність в емоційно привабливих ситуаціях, при виникненні труднощів втрачають інтерес до діяльності. Потяг до пошуку виникає у них на основі зовнішнього стимулювання. У своїй діяльності учні переважно керуються мотивами-цілями самовизначення та самовдосконалення. Для них характерне самостійне усвідомлення інформації, притаманна здатність застосовувати відомі знання на рівні стандартних ситуацій. З

частковою допомогою педагога молодші школярі здійснюють розумові операції, теоретичний аналіз, контроль власних досягнень, усвідомлений вибір та його аргументацію, планують власні дії в «умі», для них характерна адекватна самооцінка, але з тенденцією до завищення або заниження; достатньо сформована здатність до творчого самовираження. Школярам притаманна репродуктивна уява, яка не виходить за межі реального; характерні достатній словниковий запас, вміння висловлювати думки; словесна креативність має ситуативний характер.

Учні з *репродуктивно-пасивним* рівнем творчого мислення не виявляють інтересу до завдання, пасивні під час діяльності та спілкування. Діти не вміють визначати цілі діяльності та не завжди усвідомлюють запропоновані вчителем. Значну частину матеріалу вони відтворюють на репродуктивному рівні. Розумові операції, усвідомлений вибір шляху вирішення проблеми та його аргументація здійснюються при допомозі педагога. У них не сформовані теоретичний аналіз та внутрішній план дій; неадекватна оцінка самого себе та своїх досягнень, низька здатність до творчого самовираження. Учні будують образи на основі конкретного матеріалу, відтак спостерігається відсутність або незначна кількість суб'єктивно нових ідей. Здатність до вербальної креативності, вміння вільно висловлювати думки сформовані на елементарному рівні.

Для визначення рівнів розвитку творчого мислення учнів початкової школи за кожним із критеріїв було розроблено та застосовано комплексну методику діагностування досліджуваного явища: 1) за мотиваційно-ціннісним критерієм – методика діагностики усвідомлених мотивів навчання за І. Дичківською, методика «Незакінчені речення» М. Матюхіної, методика «Сходинки» за О. Родіною; 2) за інтелектуально-діяльнісним критерієм – стандартизована методика Е. Замбацявічене для визначення рівня розумового розвитку молодших школярів, методики «Таємний лист», «Логічні задачі» за А. Реаном, методика «Пошук невідомого предмета» за М. Матюхіною, методика «Піктограма» за О. Антощак; 3) за комунікативно-креативним критерієм – тести Вільямса (тест дивергентного мислення), творче завдання «Закінчити текст» А. Рахімова.

З метою з'ясування стану розвитку творчого мислення в учнів початкової школи проводився констатувальний експеримент, у якому взяли участь 190 учнів 1–2 класів та 193 учні 3–4 класів. До експериментальної групи включено 95 учнів 1–2 класів та 96 учнів 3–4 класів, до контрольної – 95 учнів 1–2 класів та 97 учнів 3–4 класів.

У результаті проведення констатувального етапу експерименту виявлено, що більшість учнів як експериментальної, так і контрольної груп характеризуються репродуктивно-пасивним рівнем розвитку творчого мислення (кількість респондентів ЕГ становить 59,7 %, кількість респондентів КГ – 58,8 %). Репродуктивно-активний рівень розвитку творчого мислення мають 31,4 % учнів ЕГ та 31,8 % учнів КГ. Самостійно-творчого рівня досягли 8,9 % представників ЕГ та 9,4 % представників КГ.

Причинами такого рівня розвитку досліджуваного явища у початковій школі є недостатня сформованість розумових операцій та способів дій, незначний життєвий досвід, обмежений словниковий запас, невміння словесно висловлювати міркування, описувати способи вирішення проблеми.

На основі теоретичного аналізу наукових праць, результатів констатувального етапу експерименту та власного досвіду роботи з учнями початкової школи встановлено, що процес розвитку творчого мислення молодших школярів є складним, тривалим, цілеспрямованим процесом організації життєдіяльності дітей і базується на засадах тотальності дитячої творчості та сенситивності означеного віку щодо розвитку розумових дій та операцій. Означене спонукає до обґрунтування та реалізації на практиці методологічних основ розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи.

У третьому розділі – *«Процес розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи»* – науково обґрунтовано, розроблено й апробовано модель розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи; визначено й охарактеризовано психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення молодших школярів; проаналізовано результати формульованого етапу експерименту; представлено у порівняльному аспекті результати дослідно-експериментальної роботи.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та результатів констатувального етапу експерименту теоретично обґрунтовано модель розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи (рис. 1).

Означена модель базується на комплексі загальнонаукових підходів (культурологічний, діяльнісний, компетентнісний, синергетичний) та педагогічних принципів (природовідповідності, свободи вибору, суб'єктності, технологічності). Її характерними особливостями визначаємо: спрямованість на цілісну реалізацію означеного явища; чітку послідовність дій, необхідних для розв'язання завдань дослідження.

У моделі відображено основні етапи розвитку творчого мислення учнів (мотиваційно-орієнтувальний, розвивально-операційний, рефлексивно-творчий), суб'єктів виховної взаємодії, зміст, методи, прийоми, форми, психолого-педагогічні умови, критерії, рівні та очікуваний результат розвитку досліджуваного феномену. Зміст передбачав проведення уроків та виховних справ у позакласній діяльності, які сприяли оволодінню учнями молодшого шкільного віку навичками постановки та вирішення проблем, вміннями генерувати цікаві, оригінальні ідеї, формалізувати отримані результати, здійснювати оцінні дії. Реалізація моделі розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи здійснювалася поетапно протягом формульованого етапу експерименту й передбачала використання різноманітних форм і методів проведення цієї роботи.

На *мотиваційно-орієнтувальному етапі* стимулювалися пізнавальні потреби, мотиви учнів до творчої діяльності; вироблялося вміння визначати орієнтувальну основу дії. Зміст навчально-виховного процесу на цьому етапі передбачав використання методів стимулювання творчої активності, проблемного методу, відповідних вправ («Скринька скарг», «Кути», «П'ять слів – три слова», «Мікрофон», «Продовж речення», «Так – ні», «Кубування», «Припущення») та форм (інтелектуальні марафони, фотовиставки, театралізовані свята, уявні мандрівки, пізнавальні вікторини, засідання предметних гуртків, екскурсії в природу, години спілкування, цикл бесід-роздумів «Навіщо ...?», «Звідки ...?» та ін.) організації

діяльності учнів.

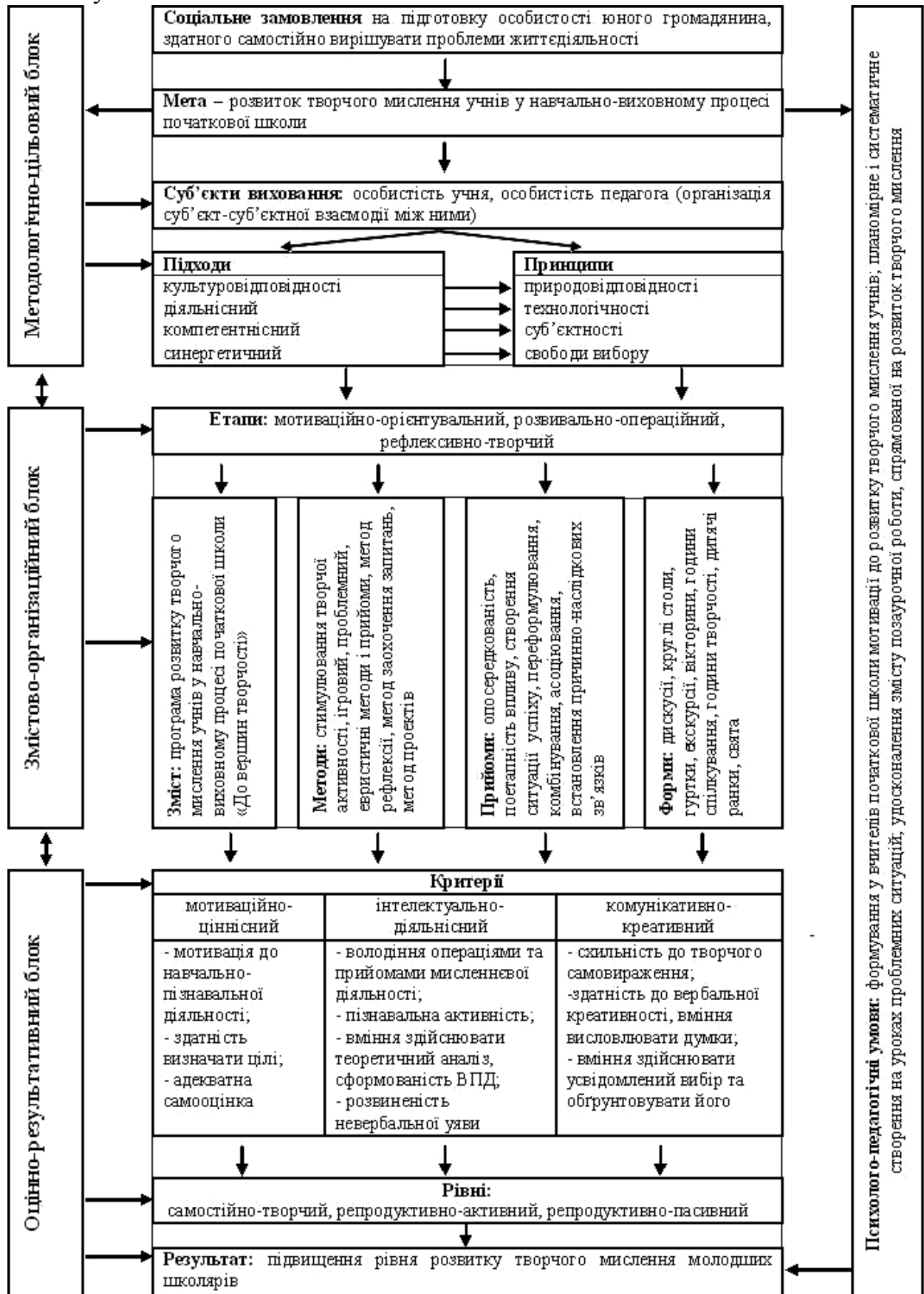

Рис. 1. Модель розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи

На *розвивально-операційному етапі* формувалися вміння учнів усвідомлювати сам процес отримання нового знання в результаті пізнавально-творчої діяльності та його вербалізація. Змістова лінія реалізації завдань другого етапу охоплювала евристичні методи і прийоми, ігровий та проблемний методи, вправи: «Каталог асоціацій», «Уяви собі...», «Придумати бажання», «Грунування», «Креативний малюнок», «Побудова системи наслідків», «Фантастичні гіпотези», «Дофантазуй», «Пошуки сполучних ланок», «Що буде потім?», «Комбінатор», «Домалюй мою думку», «Незвичайне використання речей», «Скомбінуй казку», «Класифікація предметів», «Перелік можливих причин», «Порівняй», «Пошук спільного», «Формулювання визначень», «Пошук альтернативного способу дії», «Озвучування», «Передай думку іншими словами», «Що було, що буде?», «Алгоритм дії» та ін. Дієвими на означеному етапі виявилися такі виховні справи, як засідання гуртків, дитячі ранки, дискусії, конкурси творчого пера, творчі ігри, динамічні виставки дитячих робіт, фестивалі «Калейдоскоп творчих думок», «Казкова феєрія», цикл виховних годин «Ситуація в ... », панорами творчих ідей, години творчості, виготовлення колажів, випуск стінгазети «Творче перо у школяра» та ін.

На *рефлексивно-творчому етапі* в учнів формували уміння оцінювати власний рівень розуміння та засвоєння нового знання шляхом звернення до минулого досвіду; визначати цілі та проектувати подальшу діяльність, відтворюючи подумки послідовність всіх наступних дій та операцій; стимулювали потребу у самостійному творенні на основі знань, умінь, навичок, вражень, здобутих на попередніх етапах дослідження. Його ефективність досягалася завдяки упровадженню у навчально-виховний процес початкової школи методів рефлексії, заохочення запитань, методу проєктів, вправ «Добре – погано», «Незакінчені речення», «Абетковий суп», «Коло вражень», «Машина часу», «Вершина успіху»; у ході таких виховних справ, як родинні свята «Відчувати – найважливіше», «Скарби бабусиної скрині», екологічний експрес «Шануй, люби, оберігай», екопроект «Брати наші менші», цикл годин спілкування «Духовне «Я»: як його виховати?», дискусія «Для чого людині здатність творити?», театралізоване дійство «Незвичайні бажання», дитячий ранок «Сьогодні іменини в моєї Вінниччини», цикл бесід «Якщо трапилась біда», ситуації для роздумів «Я – людина», «Я приймаю рішення», засідання круглого столу «Мої успіхи та невдачі» та ін.

Визначено такі психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення молодших школярів: формування в учителів початкової школи мотивації до розвитку творчого мислення учнів; планомірне й систематичне створення на уроках проблемних ситуацій; удосконалення змісту позаурочної роботи, спрямованої на розвиток творчого мислення молодших школярів. Означені умови перебувають у тісному взаємозв'язку, спрямовані на поетапний розвиток досліджуваного феномену.

Перша психолого-педагогічна умова – *формування в учителів початкової школи мотивації до розвитку творчого мислення учнів* – орієнтована на: стимулювання розуміння педагогами недостатності інтелектуального й емоційного досвіду з проблеми розвитку творчого мислення молодших школярів; активізацію творчих можливостей учителів; оволодіння ними теоретичними знаннями з досліджуваної проблеми та засобами розвитку творчого мислення учнів початкової

школи (методами, прийомами, технологіями). З цією метою проводилися рефлексивні практикуми «Що таке творче мислення і як його розвивати у вихованців?», «Промінці успіху», міні-лекції «Характеристика концептуальних засад процесу розвитку творчого мислення молодших школярів», «Процес вирішення проблемної ситуації», «В. Сухомлинський та Ш. Амонашвілі про виховання творчого мислення в учнів початкової школи», «Нові досягнення психолого-педагогічної науки з питань розвитку творчого мислення молодших школярів», «Сучасні виховні технології та розвиток творчого мислення учнів початкової школи», семінар «Творче мислення молодших школярів: сутність, особливості прояву та розвитку», творчі тренінги, групові дискусії, рольові ігри в різних модифікаціях, моделювання й аналізування проблемних ситуацій, виставки літератури, «круглі столи», ділові ігри та ін.

Друга умова – *планомірне й систематичне створення на уроках проблемних ситуацій* – спрямована на: реалізацію природної потреби дитини в пізнанні нового; формування в учнів мотивації до творчої діяльності, до визначення цілей наступної діяльності; розвиток розумових операцій, творчої уяви, мовленнєво-комунікативних та рефлексивних умінь. З цією метою нами здійснювалася організація проблемних ситуацій на уроках математики («Складання таблиці множення числа 4» у 2 класі), української мови («Загальне поняття про прикметник, його роль у реченні» у 3 класі), літературного читання («Добро добром згадують. І. Калинець «Про що розповіли незабудки?» у 3 класі») та ін. Систематичність створення означених ситуацій забезпечила можливість оволодіння узагальненими способами дій.

Удосконалення змісту позаурочної роботи, спрямованої на розвиток творчого мислення молодших школярів, як логічне продовження навчальної діяльності, – відбувалося відповідно до вікових особливостей та можливостей дітей, з опорою на емоційність, ціннісну значущість, різноманітність матеріалу. Реалізація цієї умови передбачала розробку й упровадження в навчально-виховний процес початкової школи програми розвитку творчого мислення учнів «До вершин творчості», у якій визначено п'ять модулів: «Хочу все знати» (формування мотивації до творчої діяльності), «Я у світі, світ у мені» (розвиток рефлексивних умінь), «І думка в слові оживе» (розвиток мовленнєво-комунікативних умінь), «Жилимок творчих думок» (формування здатності до творчого самовираження), «Палітра образів» (розвиток асоціативності мислення, здатності до створення образів). Структура кожного модуля передбачала цілі та завдання, діяльність педагога й учнів, засоби і прийоми, орієнтовні виховні заходи.

У результаті впровадження у навчально-виховний процес початкової школи моделі та психолого-педагогічних умов розвитку творчого мислення учнів зафіксовано позитивні зміни, які відбулися в дітей експериментальної групи. Так, зросла кількість учнів із самостійно-творчим рівнем розвитку творчого мислення на 5,2 %, з репродуктивно-активним рівнем – на 21,0 %. Кількість респондентів з репродуктивно-пасивним рівнем зменшилася на 26,2 %. У контрольній групі відсоток учнів на репродуктивно-пасивному рівні зменшився на 2,0 %, на репродуктивно-активному та самостійно-творчому збільшився на 1,0 % та 1,0 %, відповідно (табл. 1).

Динаміка рівнів розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи за результатами констатувального та формульального етапів експерименту

Рівні \ Учні	Експериментальна група				Динаміка		Контрольна група				Динаміка	
	На початок експерим.		На кінець експерим.				На початок експерим.		На кінець експерим.			
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Самостійно-творчий	17	8,9	27	14,1	+10	+5,2	18	9,4	20	10,4	+2	+1,0
Репродуктивно-активний	60	31,4	100	52,4	+40	+21,0	61	31,8	63	32,8	+2	+1,0
Репродуктивно-пасивний	114	59,7	64	33,5	-50	-26,2	113	58,8	109	56,8	-4	-2,0

Перевірка статистичної значущості одержаних результатів за допомогою t-критерію Стюдента виявила значні позитивні зрушення в експериментальній групі.

Результати формульального експерименту та їх порівняння з даними констатувального етапу дослідження дали змогу зафіксувати позитивну динаміку рівнів розвитку творчого мислення в учнів експериментальної групи, що свідчить про ефективність моделі та позитивний вплив запропонованих психолого-педагогічних умов розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи. Відтак мети наукового пошуку досягнуто, завдання виконано, що дає змогу сформулювати висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано новий підхід до вирішення важливого і актуального завдання, що виявляється в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці психолого-педагогічних умов розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи. Відповідно до поставлених завдань дослідження нами зроблено такі узагальнення:

1. Здійснено теоретичний аналіз психолого-педагогічних та філософських джерел із досліджуваної проблеми, з'ясовано, що в умовах нової освітньої парадигми проблема розвитку творчого мислення є центральною для сучасної педагогічної теорії і практики; встановлено, що творче мислення є складним та багатограним феноменом. До розуміння природи та сутності творчого мислення визначено такі підходи: філософський – вказує на новизну та значущість отриманого знання, психологічний – визначає цінність самого процесу отримання знання, педагогічний підкреслює важливість та необхідність створення дорослими умов для засвоєння дітьми способів та методів вирішення проблем життєдіяльності. У межах

поняттєво-термінологічної парадигми актуалізовано змістові характеристики понятійно-термінологічного апарату дослідження, базові поняття якого – «розвиток», «виховання», «навчання», «мислення», «творчість», «творча діяльність», «творчий процес» – екстрапольовано в інтегральні поняття «творче мислення», «розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи».

Уточнено сутність поняття «творче мислення», яке розуміється як складний процес розумової діяльності, що ґрунтується на засвоєних наукових поняттях та сприяє створенню нових, суб'єктивно або об'єктивно значущих матеріальних і духовних цінностей, формуванню у психіці людини способів інтелектуальних дій щодо вирішення проблемних завдань.

Розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи визначено як складний процес якісних змін у мотиваційно-ціннісній, когнітивно-інтелектуальній, комунікативно-мовленнєвій складових особистості молодшого школяра, що ґрунтується на природних потребах у творчій діяльності, можливостях дітей означеного віку у її реалізації та забезпечується систематичним, послідовним створенням та вирішенням проблемних ситуацій у процесі урочної та позаурочної навчально-виховної роботи за умови співтворчості всіх її суб'єктів.

Обґрунтовано положення про те, що визначальними факторами розвитку творчого мислення школяра є навчання та виховання.

2. З'ясовано, що молодший шкільний вік є сенситивним для ефективного розвитку творчого мислення, а відтак наголошено, що особливості розвитку творчого мислення учнів початкової школи потребують урахування вікового та особистісного становлення дітей, а також особливостей організації навчально-виховного процесу початкової школи.

Визначено критерії та відповідні показники розвитку творчого мислення молодших школярів: *мотиваційно-ціннісний* (мотивація до навчально-пізнавальної діяльності; здатність визначати цілі; адекватна самооцінка); *інтелектуально-діяльнісний* (володіння операціями та прийомами мисленнєвої діяльності; пізнавальна активність; уміння здійснювати теоретичний аналіз, сформованість внутрішнього плану дій; розвиненість невербальної уяви); *комунікативно-креативний* (схильність до творчого самовираження; здатність до вербальної креативності, вміння висловлювати думки; вміння здійснювати усвідомлений вибір та обґрунтовувати його).

Розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи охарактеризований нами трьома рівнями (самостійно-творчий, репродуктивно-активний, репродуктивно-пасивний), які ідентифікувалися на підставі інтерпретації якісних та кількісних характеристик та інтенсивності прояву показників. Результати констатувального експерименту засвідчили, що розвиток творчого мислення молодших школярів є недостатнім: на самостійно-творчому рівні діагностується 8,9 % ЕГ та 9,4 % КГ, на репродуктивно-активному – 31,4 % учнів ЕГ та 31,8 % учнів КГ. На репродуктивно-пасивному рівні перебуває більша частина респондентів як ЕГ (59,7 %), так і КГ (58,8 %).

3. Розроблено та апробовано модель розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи, яка є цілісною системою та

містить такі блоки та складники: методологічно-цільовий (мета, суб'єкти діяльності, підходи, принципи), змістово-організаційний (етапи, зміст, форми, методи, прийоми розвитку творчого мислення молодших школярів), оцінно-результативний (критерії, рівні, результат). Визначені компоненти є взаємозалежними та взаємодоповнювальними один одного, що забезпечило підвищення рівнів розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи.

4. Обґрунтовано та експериментально перевірено психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення молодших школярів: формування в учителів початкової школи мотивації до розвитку творчого мислення учнів; планомірного й систематичного створення на уроках проблемних ситуацій; удосконалення змісту позаурочної роботи, спрямованої на розвиток творчого мислення молодших школярів. Означені умови, перебуваючи у тісному взаємозв'язку, сприяють забезпеченню надійного взаємозв'язку між цілями дослідження та його результатами.

Кількісний та якісний аналіз результатів формувального етапу дослідження підтвердив дієвість моделі та визначених психолого-педагогічних умов розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи. Так, в експериментальній групі відбулися позитивні зрушення та збільшення кількості учнів із самостійно-творчим рівнем (від 8,9 % на початку експерименту до 14,1 % після його завершення); на репродуктивно-активному рівні – зростання від 31,4 % учнів на початку експерименту до 52,4 % після його завершення; на репродуктивно-пасивному рівні відбулося зниження від 59,7 % респондентів на початку експерименту до 33,5 % після його завершення.

Дані формувального етапу експериментального дослідження доводять, що учні початкової школи можуть успішно розв'язувати проблемні ситуації за умов спеціально організованої пізнавально-творчої діяльності та систематичного навчання способами розв'язання таких завдань.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд усіх аспектів означеної проблеми. *Подальшого вивчення* потребують психологічні особливості та чинники розвитку творчого мислення дітей 6–10 років; удосконалення змісту, структури та методики підготовки вчителів до розвитку творчого мислення молодших школярів, розробки педагогічних технологій розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи. Зважаючи на актуальність досліджуваної теми, *рекомендовано*: запровадити в системі підготовки майбутніх учителів початкової школи спецкурс, семінари із питань розвитку творчого мислення молодших школярів; проведення тематичних курсів у системі післядипломної освіти для підвищення кваліфікації учителів початкової школи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

1. Люок О. В. До проблеми розвитку творчого мислення дітей молодшого шкільного віку / О. В. Люок // Психолого-педагогічний супровід розвитку обдарованості особистості учня : вісник Прикарпатського нац. ун-ту імені Василя Стефаника / [ред. кол. : Головчак В. М. (гол. ред.) та ін.]. – Сер.: Педагогіка. – Івано-Франківськ : Плай, 2012. – Вип. 41. – С. 135–140.

2. Лоюк О. В. В. Сухомлинський про розвиток творчого мислення в учнів молодшого шкільного віку / О. В. Лоюк // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 41. – С. 102–108.

3. Лоюк О. В. Творче мислення як чинник розумового розвитку школярів / О. В. Лоюк // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 47. – С. 148–153.

4. Лоюк О. В. Становлення та розвиток феномену творчого мислення: ретроспективний та актуальний аналіз / О. В. Лоюк // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Дод. 4 до вип. 31, т. III (11). – К. : Гнозис, 2014. – С. 181–188.

5. Лоюк О. В. Розвивальна функція виховання: сучасний погляд / О. В. Лоюк // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Бердянськ : БДПУ, 2015. – Вип. 1. – С. 132–136.

6. Лоюк О. В. Методологічні підходи до розвитку творчого мислення молодших школярів / О. В. Лоюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – К. ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. – Вип. 41 – С. 88–93.

7. Лоюк О. В. Творче мислення молодшого школяра: сутність, структура, особливості прояву / О. В. Лоюк // Молодий вчений : наук. журн. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – № 5 (20), ч. 3. – С. 123–126.

8. Лоюк О. В. Психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення молодших школярів / О. В. Лоюк // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Дод. 2 до вип. 35, т. I (13). – К. : Гнозис, 2015. – С. 220–226.

9. Лоюк О. В. Сущностно-функциональный анализ основных дефиниций феномена творческого мышления / О. В. Лоюк // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Сер.: Педагогика, психология. – Тольятти : ТГУ, 2015. – № 1 (20). – С. 111–114.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Лоюк О. В. В. Сухомлинський про розвиток творчого мислення молодших школярів / О. В. Лоюк // Василь Сухомлинський і школа ХХІ століття: традиція й інноваційність : матеріали Всеукр. наук. конф., (Умань, 5–6 квіт. 2012 р.) / гол. ред. Кузь В. Г. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – С. 108–110.

11. Лоюк О. В. Розвиток творчого мислення молодших школярів у діапазоні компетентнісного підходу / О. В. Лоюк // Сучасні соціально-гуманітарні дискурси : матеріали IV Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю, (Дніпропетровськ, 22 берез. 2014 р.). – Д. : ТОВ «Інновація», 2014. – Ч. 2. – С. 86–89.

12. Лоюк О. В. Розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи / О. В. Лоюк // Евристична освіта у суспільстві нових соціальних та особистісних цінностей : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Суми, 13–14 листоп. 2014 р.). – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. –

С. 184–187.

13. Лоюк О. В. Природовідповідність як базовий принцип розвитку творчого мислення молодшого школяра / О. В. Лоюк // Педагогіка в системі гуманітарного знання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 13–14 берез. 2015 р.). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 186–189.

14. Лоюк О. В. Феномен творчого мислення в духовно-ціннісній парадигмі ноосферизму / О. В. Лоюк // Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Луцьк, 2–3 квіт., 2015 р.) / упоряд.: Т. Й. Жалко, О. І. Кушпетюк, Н. Г. Конон. – Луцьк : ЛІРоЛ Ун-ту «Україна», 2015. – С. 214–216.

15. Лоюк О. В. Методи розвитку творчого мислення учнів початкової школи / О. В. Лоюк // Проблеми та перспективи розвитку освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 17–18 квіт. 2015 р.). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 85–89.

АНОТАЦІЇ

Лоюк О. В. Розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2015.

У дисертаційному дослідженні теоретично обґрунтовано проблему розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи. Здійснено ретроспективний аналіз проблеми розвитку творчого мислення та з'ясований сучасний стан у педагогічній теорії та практиці. Уточнено зміст поняття «творче мислення» та визначено сутність поняття «розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи».

На основі теоретичного обґрунтування проблеми дослідження визначено та експериментально перевірено психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи. Розроблено та апробовано модель розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи, дієвість якої забезпечують визначені психолого-педагогічні умови. Означена модель охоплює мету, теоретичні підходи, принципи, суб'єктів виховної діяльності, психолого-педагогічні умови, етапи, зміст, форми, методи, критерії (мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-діяльнісний, комунікативно-креативний), показники, рівні (репродуктивно-пасивний, репродуктивно-активний, самостійно-творчий) розвитку творчого мислення молодших школярів, передбачуваний результат.

Ключові слова: творче мислення, розвиток творчого мислення, молодші школярі, навчально-виховний процес початкової школи, психолого-педагогічні умови.

Лоюк О. В. Развитие творческого мышления учащихся в учебно-воспитательном процессе начальной школы. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины. – Умань, 2015.

В диссертационном исследовании теоретически обоснована проблема развития творческого мышления учащихся в учебно-воспитательном процессе начальной школы. Осуществлен ретроспективный анализ проблемы развития творческого мышления и выяснено современное ее положение в педагогической теории и практике. Уточнено содержание понятия «творческое мышление» и определена сущность понятия «развитие творческого мышления учащихся в учебно-воспитательном процессе начальной школы».

В результате теоретического обоснования проблемы исследования определены и экспериментально проверены психолого-педагогические условия развития творческого мышления учащихся в учебно-воспитательном процессе начальной школы. Разработана и внедрена модель развития творческого мышления учащихся в учебно-воспитательном процессе начальной школы, действенность которой обеспечивают выделенные психолого-педагогические условия. Определенная модель охватывает цель, теоретические подходы, принципы, субъекты воспитательной деятельности, психолого-педагогические условия, этапы, содержание, формы, методы, критерии (мотивационно-ценностный, интеллектуально-деятельностный, коммуникативно-креативный), показатели и уровни (репродуктивно-пассивный, репродуктивно-активный, самостоятельно-творческий) развития творческого мышления учащихся начальной школы, предполагаемый результат.

Ключевые слова: творческое мышление, развитие творческого мышления, младшие школьники, учебно-воспитательный процесс начальной школы, психолого-педагогические условия.

Loyuk O. V. Development of creative thinking of the pupils in educational process of primary school. – On the rights of manuscript.

Thesis for getting a Candidate Degree of Pedagogical Sciences by speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. – Uman, 2015.

The problem of development of creative thinking of the pupils in educational process of primary school was theoretically substantiated in the thesis. Retrospective analysis of the issue of development and establishment of creative thinking was done; its current state in pedagogical education was found. Essentially-functional analysis of basic definitions of the mentioned phenomenon: «thinking», «creativity», «creative activity», «creative process» was realized. The content of the «creative thinking» concept within the conceptual-and-terminological paradigm was clarified and the essence of the «development of creative thinking of the pupils in educational process of primary school» concept was determined. It was found that primary school age is sensitive for effective development of the studied phenomenon, and therefore it was emphasized that the peculiarities of creative thinking development of primary school pupils need to be considered of age and personal development of the children as well as the features of educational process organization in primary school.

Psychological-and-pedagogical conditions of development of creative thinking of the pupils in educational process of primary school: formation of motivation in the primary school teachers to develop creative thinking of the pupils; planned and systematic

creation of problem situations in class; content improvement of extracurricular activities aimed to develop creative thinking of younger pupils were defined and experimentally verified on the basis of theoretical aspects of the research issue. The mentioned conditions being in close interconnections and aimed at the gradual development of the studied phenomenon in accordance with the defined levels of its development appeared as organizing ways of the process of creative thinking of primary school pupils and helped to ensure reliable relationship between the objectives of the research and its results.

The model of creative thinking development of pupils in the educational process of primary school was developed and tested, whose effectiveness is provided by psychological and pedagogical conditions. The mentioned model is an entire system with the following blocks and components: methodological and target (goal, subjects of activity, approaches, and principles), content and organizational (stages, content, forms, methods, techniques of creative thinking development of primary school pupils), evaluative and effective (criteria, levels, result). The identified components are interdependent and mutually reinforcing each other, that ensured increase of levels of creative thinking of pupils in the educational process of primary school.

The criteria and related indicators of development of creative thinking of primary pupils were defined: motivational and value (motivation of educational activity; ability to determine purpose; adequate self-appraisal); intellectual and action (skills in operations and methods of intellectual activity, cognitive activity, the ability to carry out theoretical analysis and internal plan of actions; developed nonverbal imagination); communicative and creative (tendency to creative expression; the ability to verbal creativity, the ability to express thoughts; the ability to make aware choices and to prove them). Based on the marked criteria and indicators the author determined the levels of creative thinking of primary pupils: reproductively passive, reproductively active, and self-creative.

In the process of forming experiment the complex of traditional and interactive methods and techniques was chosen and implemented in the educational process of primary school that ensured the effective development of creative thinking of pupils. The results of forming experiment confirmed the effectiveness of psycho-pedagogical conditions and the proposed model of appointed phenomenon.

Key words: creative thinking, development of creative thinking, primary pupils, educational process of primary school, psychological and pedagogical conditions.

Підписано до друку 23.12.2015 р. Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100. Зам. 121.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]

Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.

м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.

200-87-15, 050-525-88-77

E-mail: nsvit23@ukr.net

Сайт: nsvit.cc.ua